

1912 Seçimleri: Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme^(*)

The 1912 Elections: A Brief Review in the Light of the Democratic Election Principles

Bahar ÖNGÜÇ

Öğretim Görevlisi

Mardin Artuklu Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu

Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Anahtar Kelimeler

*Demokrasi,
Seçimler,
Demokratik Seçim
İlkeleri,
İttihat ve Terakki
Cemiyeti,
Hürriyet ve İtilaf
Fırkası.*

Öz

Demokrasi, halkın siyasi karar alma sürecine katılımı anlayışına dayanan en meşru yönetim biçimidir. Karar alma sürecine katılım ise seçimler vasıtasıyla mümkün olmaktadır. Seçimler, bir toplumun demokratik olup olmadığını belirleyen önemli bir öge olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Demokrasinin bir diğer gerekliliği ise bu seçimlerin de kendi içinde demokratik nitelikler taşıması yani adil ve özgür olmasıdır. Nitekim seçimlerin yönetime meşruiyet kazandırması, farklı fikirleri temsil eden siyasi partilerin serbest bir şekilde örgütlenebilmesini ve iktidara giden bu yolda yapılan yarışın her türlü baskıdan uzak ve özgürlükçü bir ortamda gerçekleştirilmesini de şart koşmaktadır. Aksi halde seçim, yönetimin meşru gösterilmesi için bir vasıtadan öteye geçemeyecektir. Türkiye'nin demokratikleşme sürecine "sopalı ve dayaklı seçimler" olarak damgasını vuran 1912 genel seçimleri zora dayalı bir egemenlik biçimi olan İttihat ve Terakki'nin bir yöntem veya araç olarak şiddet unsurunu kullanması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma, demokrasi tarihinin ilk erken genel seçimi olan 1912 seçimlerinin demokratik seçim ilkelerini ihlal ettiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Keywords

*Democracy, Elections,
Democratic Election
Principles,
Committee of Union
and Progress,
Freedom and Accord
Party.*

Abstract

Democracy is the most legitimate form of government based on the mentality of people's participation in the political decision-making process. Participation in the decision-making process is possible through elections. Although elections are an important element when determining whether a society is democratic or not, it is not sufficient by itself. Another requirement of democracy is that these elections should also have democratic qualities, that is, they should be fair and free. Thus, the fact that the elections give legitimacy to the administration also stipulates that political parties representing different ideas can organize freely and that the race to power should be carried out in a libertarian environment free from all kinds of oppression. Otherwise, the election will not go beyond a means to legitimize the administration. The 1912 general elections, which marked Turkey's democratization process as "elections with beating and violence", have an important place in the use of violence as a method or tool by the Committee of Union and Progress, a form of government type based on force. This study aims to propound that the 1912 elections, the first early general election in the history of democracy, violated the democratic election principles.

^(*) Araştırma Makalesi.
Hakem denetiminden geçmiştir.
Gönderim Tarihi: 16.02.2021, Kabul Tarihi: 02.07.2021.

GİRİŞ

Demokrasi, halkın siyasal karar alma sürecine doğrudan veya temsili olarak katılımı anlayışına dayanan en ideal yönetim biçimidir. Günümüz geniş hacimli topluluklarda doğrudan demokrasi uygulamalarının neredeyse imkânsız olması, pratik bir zorunluluk olarak temsil mekanizması ile seçim olgusunu da beraberinde getirmektedir. İktidar ve halk arasında bir çeşit uzlaş (consensus) anlamına gelen seçim, demokratik toplumların onsuz olmaz koşuludur. Fakat tek başına yeterli değildir. Demokrasinin bir diğer gerekliliği ise bu seçimlerin de kendi içinde demokratik nitelikler taşıması gerektiğine ilişkindir. Kuşkusuzdur ki seçimlerin yapılacağı ortam ile özgürlükler rejimi arasında ayrılmaz bir ilişki vardır. Nitekim farklı görüşlerin açıklanabildiği ve bu görüşlerin siyasi partiler vasıtası ile serbestçe temsil edilebildiği, siyasi rekabetin dürüstlük ve serbestlik ilkesi ışığında gerçekleşebildiği çoğulcu toplumlarda seçimlerin demokratikliğinden söz edilebilir.¹ Aksi halde demokrasi, siyasal iktidarın meşruiyetinin aracı olmaktan öteye geçemez ve anlamını yitirir. Çoğulculuk vasfının geri plana atıldığı bir demokratik rejim söylemi zora dayalı bir egemenlik anlayışının salt biçimsel sembolü haline gelir.

Doğrudan demokratik rejimlerin yıkılmasının ardından çok uzun bir süre tarihin tozlu raflarında saklanan demokrasi, Fransız Devrimi ve aydınlanma düşüncesinin etkisiyle 19. yüzyılda bir yönetim biçimi olarak tarih sahnesinde tekrar yerini almıştır. Fransız Devrimi ile küresel anlamda yayılmaya başlayan eşitlik, özgürlük, adalet gibi başat kavramlar kuşkusuz Osmanlı Devleti’ni de tesiri altına almış ve adeta dağılmanın eşiğine gelen devletin kurtuluşu dönemin entelijansiyası tarafından meşruiyetin ilanına bağlanmıştır. Böylece Osmanlı, yabancı olduğu demokratik anlayış ve kurumlarla tanışmış; demokratikleşmenin ilk adımları atılmıştır. Bu çalışmada, Türkiye’nin demokratikleşme serüveninde oldukça önemli bir yer edinmiş olan 1912 genel seçimleri demokratik seçim ilkeleri ışığında ele alınmıştır. Demokrasi tarihinin ilk erken genel seçimi olan 1912 seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin bir araç ve yöntem olarak şiddet unsurunu kullanması nedeniyle “dayaklı ve sopalı seçimler” olarak Türkiye’nin modernleşme sürecine damgasını vurmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, genel olarak demokrasinin temel taşı olan seçim olgusu ve demokratik seçim ilkeleri hakkında genel bir bakış açısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra 1912 genel seçimlerinin kendine özgü koşul ve dinamiklerini anlayabilmek için meşruiyetin ilanından itibaren İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin baş aktörü olduğu siyasi olaylara değinilerek bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, 1912 seçimlerinin nasıl bir seçim ortamında gerçekleştirildiği ve iktidar-muhalefet cepheleşmesinin seçimlere etkisi ele alınmış ve nihayet seçimler demokratik seçim ilkeleri temelinde değerlendirilmiştir.

I. DEMOKRASİLERDE SEÇİMLERİN GEREKLİLİKLERİ

A. Demokrasi Kavramına Kısa Bir Bakış

Etimolojik olarak Yunanca *demos* (halk), *kratos* (iktidar-egemenlik) kelimelerinin birleşiminden oluşan demokrasi en yalın haliyle “halkın egemenliği” anlamına gelmektedir.² Başka bir ifadeyle demokrasi, egemenliğin kaynağının aşkın olandan (ilahi) alınıp dünyevi olana (halk) teslim edilmesi demektir. Temelini Antik Yunan’da bulduğumuz ve aydınlanma felsefesinin en önemli parametrelerinden biri olan demokrasi, yani egemenliğin halka devredilmesi fikri, siyaset biliminin ve siyasetçilerin temel söylemlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaygın kullanımına ve en meşru yönetim biçimi olarak kabul edilmesine rağmen günümüzde kavramın herkesin mutabık olduğu bir tanımına

¹ TEZİÇ, Erdoğan: *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 240.

² SARTORI, Giovanni: *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev.) KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer / TURHAN, Mehmet, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 301.

rastlamak oldukça güçtür. Kuşkusuzdur ki bu güçlük, demokrasinin bir kavram olmakla beraber aynı zamanda bir ideali de temsil etmesinden ileri gelmektedir. Yine de kavrama ilişkin yapılan şu veya bu tanımların hepsinde başat olarak “egemenliğin halka dayandırılması fikri” mevcuttur.

Halk egemenliği anlayışı ilk defa *Rousseau*’nun “Toplum Sözleşmesi” adlı yapıtında ustaca ve sistemli bir biçimde ortaya konulmuştur.³ *Rousseau*’ya göre egemenlik bireylerin iradelerinin toplamından oluşur:

“Devletin on bin vatandaştan oluştuğunu varsayalım. Egemen ancak ortak olarak ve bir bütün olarak düşünülebilir. Ama her tek insan uyruk olmakla birey sayılır. Böylece egemenin uyrukla ilişkisi on binin birle ilişkisi gibidir. Yani devletin her üyesinin payına egemen gücün onda biri düşer.”⁴

Egemenliğin bizatihi halka ait olduğu anlayışını savunan *Rousseau*’ya göre bu yetki temsil edilemez ve devredilemez niteliktedir. Kendisinin “yüce yönetim” olarak adlandırdığı hükümet egemen güç olan halkın yalnızca bir aracıdır:

“Burada egemenin basit görevlileri olan yöneticiler onun adına güç kullanırlar, egemen de bu yetkeyi sınırlandırabilir, değişikliğe uğratabilir, dilediği zaman geri alabilir, böyle bir hakkın başkasına aktarılması toplumsal yapının doğasına aykırıdır, birleşmenin amacına da ters düşer.”⁵

Rousseau, Toplum Sözleşmesi’nde ortaya koyduğu temsili mümkün olmayan egemenlik anlayışı ile doğrudan demokrasiyi savunmaktadır. Bu anlayışa göre egemenlik vatandaşlar arasında bölüştürülmekte ve her vatandaş bölüştürülen parçaların birleşiminden meydana gelen egemenliğin bütününe tabi olmakla beraber, aynı zamanda onun kendi payına düşen bir parçacığına da sahip olmaktadır.⁶ Antik Yunan’da Atina sitesinin yönetimi anlamında kullanılan doğrudan demokrasinin başat önermesi; yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin doğrudan ve etkin olarak halk tarafından yürütülmesidir. Bu bağlamda doğrudan demokrasi, kendi kendini yöneten bir demokrasi anlamına gelmekte ve - demokrasi idealine en yakın sistem olarak ifade edilse de- günümüz koşullarında uygulanması pek de mümkün görünmemektedir.⁷ Zaman içinde demografik ve coğrafi anlamda daha büyük ölçekli devletlerin kurulması, Antik Yunan’da var olan yüz yüze ilişkilerin çözülmesi ve toplumsal homojenliğin ortadan kalkması gibi nedenler temsil mekanizmasını bir zorunluluk haline getirmiştir.⁸ Böylece halk, kaynağı kendisinde bulunan yönetme yetkisini doğrudan kullanmanın pratik zorlukları sebebiyle, kendi seçtiği ve kendisine karşı sorumlu olan temsilciler aracılığıyla kullanmaya başlamıştır.⁹ Temsili demokrasi yahut modern demokrasi adı verilen bu rejim, bireylerin yönetime belirli bir ölçüde katılmasına izin vermekte; bu katılım ise seçimler aracılığı ile gerçekleşmektedir.¹⁰

Demokratik teoriye göre iktidarın meşruiyeti, halkın rıza ve muvafakatinden doğmaktadır. Halkın muvafakatinden yoksun olan iktidar, hak edilmiş bir iktidar olamayacaktır. Bir çeşit *consensus* olan bu rıza, demokratik kamu yönetiminin alametifarikası olan “seçimler” vasıtasıyla dış dünyada somutlaşmaktadır.¹¹ Politika bilimi bağlamında seçim, bir kişiyi kamu görevini yerine getirmesi için seçme veya oylama yoluyla bir siyasi fikri kabul etme veya reddetme anlamına gelen resmi süreçtir.¹² Diğer bir ifadeyle seçim, bireyin siyasal karar alma mekanizmalarına müdahalesi anlamına gelen bir irade

³ TEZİÇ, s. 93.

⁴ ROUSSEAU, Jean Jacques: *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.) TİMUÇİN, Ali, 2. Baskı, Bulut Yayınları, İstanbul, 2019, s. 131-132.

⁵ ROUSSEAU, s. 130.

⁶ KAPANİ, Münci: *Politika Bilimine Giriş*, 15. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s. 73.

⁷ SARTORİ, s. 303-307.

⁸ SEZEN, Saim: *Seçim ve Demokrasi*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, s. 42.

⁹ ALİFENDİOĞLU, Yılmaz: “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2005, Sayı 60, s. 71.

¹⁰ TEZİÇ, s. 240.

¹¹ KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer: *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970, s. 13.

¹² <https://www.britannica.com/topic/election-political-science> (E.T.: 26.12.2020).

açıklamasıdır. Halka siyasi iktidarı belirleme, önceki rızasını yenileme, hatta bu rızayı geri çekebilme fırsatını veren seçimler, demokratik toplumların temel taşı olsa da tek başına belirleyici olmaktan uzaktır. Demokrasinin bir diğer ögesi ise bu seçimlerin de kendi içinde demokratik nitelikler taşıması gerektiğine ilişkindir.¹³ Nitekim seçimlerin yönetime meşruiyet kazandırması, farklı fikirleri temsil eden siyasi partilerin serbest bir şekilde örgütlenebilmesini ve iktidara giden bu yolda yapılan yarışın her türlü baskıdan uzak ve özgürlükçü bir ortamda gerçekleştirilmesini de şart koşmaktadır.¹⁴ Özetle, seçimler ile yansiyacak halk iradesinin özgür ve serbest olması gerekmektedir. Aksi durumda yani tek partili ya da monist rejimlerde seçim, yönetimin meşru gösterilmesi için bir araç haline gelecektir.

B. Demokratik Seçim İlkeleri

Seçimlerin otoriter-totaliter yönetimlerin kurdukları baskıcı rejimlerin halka benimsetilmesi için bir araç olmaktan çıkması, başka bir ifadeyle seçimlerin “aldatmaca” olmaması ve halkın iradesini doğru bir biçimde yansıtabilmesi için seçimlerin de kendi içinde demokratik nitelikler taşıması gerektiği kuşkusuzdur. Demokratik seçim ise en yalın ifadesiyle “adil ve özgür seçimler”dir.¹⁵ Adil ve özgür seçimlerin temini için günümüz liberal demokrasilerinde genel oy, eşit oy, gizli oy, seçimlerin serbestliği, tek dereceli seçim, açık sayım ve döküm, seçimlerin yargısal organların yönetim ve denetiminde yapılması ilkelerinden faydalanılmaktadır.

Genel oy ilkesi, vatandaşların eğitim, yetenek, servet, cinsiyet, ırk gibi birtakım niteliksel ayrımlara tabi tutulmaksızın herkesin oy hakkına sahip olduğu bir düzeni ifade eder.¹⁶ Kısıtlı oy uygulamasının tam tersi olan genel oy ilkesi, seçmen kitlesini olabildiğince geniş tutmayı hedefleyen kuşatıcı bir anlayışın ürünüdür. Nitekim seçimlere katılım ne kadar çok ise o seçimlerin demokratiklik niteliği bir o kadar artmaktadır. Modern demokrasilerin olmazsa olmaz şartlarından biri olan genel oy ilkesi, 19. ve 20. yüzyılın ilk yarısında uğruna siyasi mücadelelerin verildiği önemli bir kazanımı anlatmaktadır. Zira 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam etmekte olan kısıtlı oy uygulaması, seçmenlik sıfatını vergi ödeme, yetenek, cinsiyet, ırk gibi bazı ölçütlere bağlamış; bu durum seçmen kitlesini daraltarak sınıfsal bir hegemonya yaratmış ve halk arasında hoşnutsuzluğa sebep olmuştur.¹⁷ Daha sonra demokratik gelişmelerin günden güne yoğunluk kazanması, oy verenlerin dar çemberini genişletmiş ve böylece kısıtlı oydan genel oya doğru bir evrim yaşanarak seçimlerin katılımçılık vasfı artırılmıştır. Bir başka ifadeyle oy verme hakkı zümreden kitleye doğru genişlemiştir.¹⁸ Günümüz modern demokrasilerinde oy verme hakkının ancak yaş, kısıtlılık, mahkûmiyet gibi sebepler ile sınırlandırılabilceği kabul görmektedir. Başka bir anlatımla genel oy ilkesindeki “genel” kelimesi, seçme yeterliliğine sahip olan tüm vatandaşların oy hakkının olduğunu ifade etmek üzere kullanılır. Yani genel oy, Anayasa ya da kanunlar tarafından öngörölmüş koşulları haiz, seçmen olabilme ehliyetine sahip olan her vatandaşın oy kullanabileceği bir düzeni ifade eder. Bu koşulların varlığı ise genel oy ilkesine aykırılık oluşturmaz.¹⁹

Eşit oy ilkesi, sosyal ve ekonomik statüleri ne olursa olsun her seçmenin tek ve eşit oy hakkına sahip olduğu bir seçim anlayışını ifade eder.²⁰ “Tek kişi, tek oy” anlamında kullanılan eşit oy ilkesi, seçmenler arasındaki siyasal eşitliği sağlamak amacıyla düşünülmüş ve geliştirilmiş adil bir yöntemdir. Eşit oy ilkesinin tam zıttı olan ve “tek kişi tek oy” anlayışını zedeleyen uygulamaların başında ise

¹³ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 13-14; GÜVEYİ, Ümit: *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013, s. 23-24.

¹⁴ ALİEFENDİOĞLU, s. 72.

¹⁵ GÜVEYİ, s. 48.

¹⁶ ALİEFENDİOĞLU, s. 89.

¹⁷ DEMİREL, Duygu: “Oy Deyip Geçmeyin”, *Hukuk Gündemi*, 2007, Sayı 8, s. 57-60.

¹⁸ SEZEN, s. 68; KARAMUSTAFAOĞLU, s. 16.

¹⁹ TEZİÇ, s. 244.

²⁰ TEZİÇ, s. 253.

“çoğul” veya “katmerli oy” uygulaması gelmektedir. Oy hakkının etki derecesinin bazı kıstaslara göre farklılaşması anlamına gelen çoğul oy uygulaması, sınırlı oy sisteminin bir kalıntısı olarak farklı farklı tiplerde karşımıza çıkmaktadır.²¹ Tarihte, söz gelimi, kamu görevlerini ifa edenlere, aile reislerine, servet sahibi olanlara yahut belli bir düzeyden fazla öğrenim görmüş olanlara birden çok oy hakkının tanınmış olduğunu görmek mümkündür.²² Nitekim Belçika’da 1893’te yapılan bir Anayasa değişikliği ile 35 yaşında evli ve çocuk sahibi vatandaşlar ile devlete yılda 5 franktan az olmamak koşulu ile vergi ödeyen kimselere birden fazla oy kullanma hakkı tanınmıştır. Yine İngiltere’de 1948 yılına değin bir kimsenin hem ikametgâhında hem de en az 10 İngiliz lirası değerinde bir iş yerine sahip bulunduğu çevrede oy verebilmesi mümkün kılınmıştır. Çeşitli görünümlere sahip olan çoğul oy ilkesi, bazı kimselerin oylarının diğerlerinden daha değerli olduğu varsayımına dayanmakta ve elitist bir anlayışı beslemektedir.²³ Savunucularının dahi sağlam bir temele oturtmayı başaramadığı çoğul oy uygulaması, batı demokrasilerinde Birinci Dünya Savaş’ının ardından birtakım anayasal değişikliklerle terkedilmiştir. Günümüz demokrasilerinin hemen hepsi eşit oy ve genel oy ilkelerini kabul etmiştir. Ancak salt bu iki ilkenin uygulanması ile bütün sorunların çözüleceğine inanmak büyük bir yanılgıdan ibarettir. Bir başka ifadeyle genel ve eşit oyun seçmen kitlesindeki gerçek iradeyi yansıtabilmesi için seçmenler üzerindeki her türlü etki ve müdahalenin ortadan kaldırılması bir zorunluluktur.²⁴ İşte tam da burada *Maurice Duverger*’in demokrasi tarifindeki asıl vurgulanmak istenen unsur olan “seçimlerin serbestliği ilkesi” devreye girmektedir. Zira *Duverger* tarafından oldukça yalın ve gerçekçi bir biçimde tarif edildiği üzere demokrasi, “yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla yönetilenler tarafından seçildiği rejimdir”.²⁵

Seçimlerin serbestliği ilkesi, seçmenlerin herhangi bir baskı ve müdahale olmaksızın oylarını kendi özgür iradeleriyle kullanabilmeleri anlamına gelir.²⁶ Diğer bir ifadeyle serbest seçim, seçmenler üzerindeki icrai ve ihmali nitelikteki her türlü müdahalenin kaldırıldığı bir seçimi işaret eder.²⁷ Bu ilke vasıtasıyla seçmenin iradesi korunmakta ve oy hakkının sağlıklı ve geçerli bir şekilde kullanılması sağlanmaktadır. Bu amaçla ülkeden ülkeye değişkenlik gösteren çeşitli önlemlerin alınabilmesi mümkündür.²⁸ Öte yandan bu ilke, oy vermenin bir zorunluluk haline getirilemeyeceğini de hatırlatır. Gerçekten de siyasal katılımın gönüllülük esasına dayandırılması oy vermenin yasal bir zorunluluk olmasına bağlıdır. Oy vermenin “hak” olmaktan çıkıp “yükümlülüğe” dönüşmesi ise seçimlerin anlamının değişmesine sebep olur ve sonuç olarak seçimler, totaliter rejimlerde olduğu gibi siyasal iktidarın meşruiyetinin sağlanmasına yönelik bir vasıtaya dönüşebilir. Bu ilke aynı zamanda, seçmenin tek tip propagandalara maruz kalmasına engel olarak seçimlerin çoğulcu bir ortamda gerçekleştirilmesini sağlar.²⁹ Böylece seçmen, birbirinden farklı fikirlerin tartışılması ve muhakeme edilmesi imkânına kavuşarak kendi doğrusuna ulaşır.

Gizli oy ilkesi, seçimlerin serbestliği ilkesinin onsuz olmaz (*sine qua non*) şartıdır. Gizli oy, seçmenin iradesinin sandığa her türlü etki ve müdahaleden uzak, serbest bir biçimde yansımaları gerektiğini ifade eder.³⁰ Bir başka ifadeyle gizli oy, muhtemel bir baskıyı engellemek adına seçmenin hangi yönde oy kullandığının kimse tarafından bilinmemesi, kapalı bir oy verme yerinde ve kapalı bir zarfta kendi istenci ve tercihinin göre dış etkilerden uzak bir şekilde iradesini ortaya koymasına esasına day-

²¹ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 132.

²² ÖZBUDUN, Ergun: *Türk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004, s. 85.

²³ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 130-131.

²⁴ SEZEN, s. 79-80.

²⁵ SEZEN, s. 37.

²⁶ ÖZBUDUN, s. 84.

²⁷ GÜVEYİ, s. 45.

²⁸ GÜVEYİ, s. 44.

²⁹ ALİEFENDİOĞLU, s. 86.

³⁰ TEZİÇ, s. 255.

nır.³¹ Bunu sağlamak ve teminat altına almak ise büyük ölçüde devletin ve yasa koyucunun görevidir. 19 yüzyıla değin oy verme, genellikle açık yapılması gereken bir eylem olarak kabul edilmiş ve böylece gizli oy ilkesinin tam tersi olan “açık oy” usulü savunulmuş ve uygulanmıştır. Bu uygulama, oy vermenin bir hak değil bir kamu görevi olarak sayılması anlayışına dayanmaktadır. Özetle açık oy uygulaması ile seçmenin istenci değil, kamunun üstün menfaatinin korunması amaçlanmakta; her kamu görevinde olduğu gibi oy verme işleminin de kamunun gözetimi ve denetimi altında yapılması gerektiği kabul edilmektedir.³² Sebebi her ne olursa olsun açık oy uygulaması beraberinde birçok sorunu getirmekte, seçmenin çekimserliğini arttırmakta ve seçimlerin adil ve dürüst ortamda yapılmasına engel olmaktadır.

Tek dereceli seçim ilkesi, seçmenlerin temsilcilerini aracısız, doğrudan doğruya seçmeleri anlamına gelir. İki dereceli seçimde ise seçmen önce ikinci seçmen adı verilen delegeleri seçer ve bu delegeler de yeni bir seçimle milletvekillerini seçerler. Örneğin 18. yüzyıl Fransa’sında anayasa hazırlanırken “İtimat aşağıdan, iktidar ise yukarıdan gelir.” anlayışıyla hareket edilerek ilçe, il ve ülke çapında olmak üzere üç kademeli bir seçim öngörülmüştü. Kuşkusuzdur ki tek dereceli seçim, iki dereceli seçimden daha demokratiktir. Zira tek dereceli seçim, genel oy ilkesi ile bağdaşmaktadır. Bu açıdan iki dereceli seçim genel oy ve tek dereceli seçim ilkelerine bir direnmedir. Seçimlerin iki dereceli olmasının en büyük sakıncası seçmenin çekimserliğini arttırmasıdır. Demokrasinin tarihsel gelişimi ile iki dereceli seçim terk edilerek tek dereceli seçime doğru bir geçiş yaşanmıştır.³³

Açık sayım ve döküm ilkesi, bizzat seçmen iradesi tarafından belirlenmiş sonuçların gerçeğe uygun ve doğru bir biçimde ilan edilmesini sağlar. Oyların sayımı ve sayılan oyların siyasi partilere göre dökümü işleminin aleni bir biçimde yapılması gerektiği esasına dayanan açık sayım ve döküm ilkesi, seçmenin iradesinin yansıdığı oyunun olası bir usulsüzlüğe maruz kalmasını engelleyen, yani seçimlerin dürüstlük ilkesine uygun bir biçimde yapılmasını temin eden önemli bir mekanizmadır.³⁴

Seçim öncesi, seçim sırası ve seçim sonrasında ortaya bazı uyuşmazlıkların çıkması kaçınılmazdır. Bu uyuşmazlıkların çözümü usulü ise seçim hukukunun temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Buradaki temel amaç, seçim sürecinin hukuka uygun olup olmadığının denetlenmesi, varsa uygunsuzluğun giderilmesidir. Seçim uyuşmazlıklarının çözümü için başlıca iki yolun izlendiği görülmektedir: Bunlardan ilki seçim uyuşmazlıklarının Meclis tarafından, ikincisi ise siyasi baskılardan uzak özel bir yargılama makamı tarafından çözülmesidir.³⁵ Aslında uyuşmazlıkların çözümünün ilk bakışta parlamentonun üstünlüğü ilkesi gereğince Meclis’e bırakılması daha demokratik gözükebilir. Fakat Meclis tarafından yapılan denetimlerde denetim işine siyasi tercihlerin karıştırılması ihtimali, Meclis üyelerinin bitaraf kalmalarının güçlüğü ve seçimlerle ilgili uyuşmazlıkların çözüm yerinin yargısal işlevle ilintili olması gibi nedenler, seçimlerin demokratikleşme süreci içinde yargı yoluyla denetlenmesi ve seçimden doğan uyuşmazlıkların çözüm yerinin yargı makamı olması yönündeki görüşü kuvvetlendirmiştir. Sonuç olarak uyuşmazlıkların bağımsız ve tarafsız yargı makamları eliyle çözümüne hizmet eden bir anlayış olan *seçimlerin yargısal organların yönetim ve denetiminde yapılması* ilkesi benimsenmiştir.³⁶

II. ZORA DAYALI EGEMENLİĞİN BİR TEZAHÜRÜ: 1912 SEÇİMLERİ

A. 1908-1912 Arası Siyasi Gelişmeler

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu bunalım ve toplumsal memnuniyetsizlik Yeni Osmanlılar adı verilen ideolojik bir hareketin doğmasına sebep olmuştur. Fikirleri dev-

³¹ ALİEFENDİOĞLU, s. 88.

³² KARAMUSTAFAOĞLU, s. 151-152.

³³ TEZİÇ, s. 247-248; SEZEN, s. 76.

³⁴ ALİEFENDİOĞLU, s. 90; ÖZBUDUN, s. 86.

³⁵ TEZİÇ, s. 272.

³⁶ ALİEFENDİOĞLU, s. 90.

rim sonrası Fransa'sından gelen ve Tanzimat Dönemi'nin entelektüel sınıfın gelişimini sağlayan etkisiyle ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, artık devletin mutlakiyetçi bir yönetim anlayışı ile ıslah edilemeyeceği, sultan ile tebaası arasında oluşturulacak bir anayasa ile tüm bu devlet meselelerini tartışacak ve yasalar çıkartacak temsili bir hükümetin kurulmasının elzem olduğu fikrini savunmuşlardır.³⁷ Nitekim Osmanlı ekonomisinin Avrupa'ya eklenmesi ve idari yapıdaki gerilemenin tek çözümü, onlar için halkın da içinde olduğu ve padişahın hukuk ile bağlandığı bir yönetim anlayışıydı. Bu programın hayata geçirilebilmesi için ya Yeni Osmanlılar'ın iktidara gelmesi ya da devlet adamlarının II. Abdülhamit'i meşrutiyet idaresini kurmak konusunda ikna etmeleri gerekmektedir. Fakat Yeni Osmanlılar, iktidarı ele geçirmek için herhangi bir teşebbüste bulunmayıp yer altı faaliyetleri ve çeşitli yayın araçları ile hürriyet, eşitlik ve meşrutiyet fikirlerini halk içinde yaymaya başladılar. Özellikle İstanbul'da bir grup aydın, subay ve hatta bazı devlet adamları, bu cezbedici fikirleri benimsemeye başladılar.³⁸ Böylece içlerinde Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi, Suavi, Mithat Paşa gibi isimlerin yer aldığı bir grup entelektüelin düşünsel temellerini oluşturduğu, Osmanlı'nın mevcut sınırları içinde varlığını koruyup devam ettirebilmesi gibi oldukça realist bir amaç üzerine inşa edilen I. Meşrutiyet ilan edildiğinde Osmanlı anayasal bir düzene kavuşmuş oldu.³⁹ Türkiye modernleşmesi açısından oldukça önemli bir dönüm noktası olan 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin ilanı ile o güne kadar mutlak monarşik bir yapıda olan Osmanlı Devleti, meşrutiyet monarşiye geçmiştir. Bir başka ifadeyle o güne kadar Osmanlı hanedanının mutlak bir biçimde temsil ettiği devlet idaresine, parlamenter bir sistem ile halkın katılımı sağlanmış ve "temsil mekanizması" Osmanlı siyaset literatüründe ilk kez yerini almıştır.⁴⁰ Nitekim bu tarihten önce seçim, parlamento, temsil gibi kavramlardan bahsetmenin imkânı yoktu. Zira Kanun-i Esasi ilan edilmeden önce halk temsilcilerinin meydana getirdiği bir Meclis olmadığından siyasi seçimler de söz konusu olamazdı. Meşrutiyet öncesi dönemde devlet işlerinin görüldüğü "divan" ismi verilen bir meclis bulursa da bu organ halkın temsilcisi olma vasfından tamamen uzaktı.⁴¹ Anayasa'nın getirmiş olduğu en önemli yenilik olan temsilin bir neticesi olarak ilk Meclis 1877 yılında toplanmıştır. Önemli bir çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Meclis bu toplantıda hükümeti acımasızca eleştirmiş; Meclis'in bu eleştirel tutumunu bir tehdit olarak gören Sultan II. Abdülhamit, Osmanlı-Rus savaşını bahane etmiş ve parlamentoyu 14 Şubat 1878 tarihinde süresiz bir biçimde tatil ederek eski idare şekline geri dönmüştür.⁴² Anayasa resmen kaldırılmamış olsa da artık meşrutiyet rejiminin fiilen son bulduğu kuşkusuzdur. Bu tarihten itibaren Sultan II. Abdülhamit 30 yıl boyunca mutlak bir hükümdar olarak hüküm sürmüş ve istibdat dönemini başlatmıştır.⁴³

Görüleceği üzere I. Meşrutiyet döneminde Meclis-i Mebusan seçimlerinden bahsetmek mümkün değildir. Osmanlı'nın kuramsal olarak seçimler ile tanışması, ancak 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanını ile mümkün olabilmıştır.⁴⁴ Nitekim 1877 yılında toplanan Meclis'in üyeleri halk tarafından değil, vilayet ve sancak meclisleri tarafından seçilmiştir. Öyle ki bazı yerlerde vali tarafından doğrudan doğruya bir atama yapıldığı dahi görülmüştür. Bir başka ifadeyle bu dönemde halk, sürece hiçbir şekilde dâhil olmamıştır.⁴⁵ II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte ilk Meclis yine aynı yılın Aralık ayında

³⁷ AHMAD, Feroz: *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çev.) KARADELİ, Sedat Cem, 6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 39-40.

³⁸ KARAL, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi 8. Cilt: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 211.

³⁹ KARAL, s. 241.

⁴⁰ KARAL, s. 241.

⁴¹ ARMAĞAN, Servet: "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", *Armağan: Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, (Memleketimizde Seçimler), s. 149.

⁴² KARPAT, Kemal: *Kısa Türkiye Tarihi*, 9. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, s. 79-80.

⁴³ ZÜRCHER, Eric Jan: *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev.) SANER, Yasemin, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020, s. 99-100.

⁴⁴ ARMAĞAN, Servet: "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1967, Cilt 33, Sayı 3-4, (Türkiye'de Seçimler), s. 58.

⁴⁵ 1877 tarihli ilk parlamento seçimleri, Kanun-i Esasi'de belirtilen usule göre değil "Talimat-ı Muvakkate" isimli bir belgedeki hükümler dairesinde yapılmıştır. Kanun-i Esasi'den daha önce kabul edilen ve onunla farklı hükümler ihtiva eden bu belge, seçim kanunu yapılmaya kadar geçici ihtiyacı karşılamak üzere kaleme alınmıştır. Talimatın 2. maddesine göre mebuslar, vilayet, liva ve kazaların idare meclisleri azaları tarafından seçilecektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. ARMAĞAN, *Memleketimizde Seçimler*, s. 153-155.

toplantısı ve ilk genel seçimini 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin "Heyet-i Mebusan" başlığını taşıyan hükümleri ve 1877 yılında Meclis-i Mebusan tarafından hazırlanmış ve fakat padişah tarafından onaylanmadığı için yasalasamamış olan İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre yapmıştır.⁴⁶ Kanun-i Esasi'nin anılan maddeleri genel olarak vekil sayısını, vekil seçilebilme yeterliliğini, kimlerin vekil adayı olmayacağı, seçimlerin kaç yılda bir tekrarlanacağı, seçimlerin hangi usuller dairesinde yapılması gerektiğine dair temel esasları ortaya koymuştur.⁴⁷ İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre basit çoğunluk usulüne göre yapılacak olan seçimlerde seçmen olabilme hakkı yalnızca erkeklere, vergi verenlere ve başkasının hizmetinde çalışmayanlara tanınmış bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Anılan Kanun, iki dereceli seçim sistemini öngörmektedir: İlk olarak *müntehib-i evvel* adı verilen birinci seçmenler, *müntehib-i sani* adı verilen seçmeni belirleyecektir. Mebuslar ise *müntehib-i saniler* tarafından seçilecektir.⁴⁸ Seçim kanununda yer alan bu şartların, dönemin liberal demokratik rejimlerdeki seçmenlik şartlarına benzer nitelikte olması sebebiyle liberal olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bu şartların seçimleri kadınlara, başkasının hizmetinde çalışanlara ve devlete vergi veremeyecek kadar yoksul olanlara kapatması nedeniyle demokratik nitelikte olduğunu söylemek çok da mümkün değildir.⁴⁹

Seçmenler, adayları tanımadıkları halde kendilerini meşrutiyetin mimarı olarak gördükleri için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne⁵⁰ karşı sempati beslemekteydi. Öte yandan eski rejimin çökmesi bir yasa ve düzen eksikliği olması, halkın da desteğini alan Cemiyet'in Abdülhamit üzerinde baskı kurmasına yaramış ve böylece Cemiyet, her ne kadar resmi bir ideolojisi olmasa da lider partisi olarak isimlendirilmiş ve dönemin kontrolünü eline geçirmiştir.⁵¹ İttihat ve Terakki'nin hala bir siyasi parti olmaması seçimde başat rolü oynamasına engel olmamıştır. Nitekim Cemiyet, halk tarafından en çok tutulan, en örgütlü ve daha da önemlisi ordu desteğine sahip tek güçtü.⁵² Öte taraftan kendilerine muhalefet edecek başka bir siyasi teşkilat da yoktu. Bu yüzden 1908 seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin lehine gözükmekteydi. Seçimlerde, Anayasa'nın 30 yıl aradan sonra geri gelmesi ve meşrutiyetin yeniden ilanının asıl kahramanı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti adaylarına oy verilmiştir.⁵³ Öyle ki Türk olmayan gruplar dahi Osmanlılık fikrinden hareketle İttihatçıların reform programlarını destekler hale gelmişlerdir. İşler tam İttihatçıların açısından yolunda giderken Prens Sabahattin'in Avrupa'dan dönüşü ile ilk gerçek muhalefet partisi olan Osmanlı Ahrar Fırkası kurulmuştur. 1908'in Eylül'ünde kurulan ve merkezileşmiş hükümet yanlısı olan İttihatçıların aksine Ahrar Fırkası, azınlık grupların bağımsızlığını sağlayacak adem-i merkeziyetçiliği savunmaktaydı.⁵⁴ Liberaller olarak adlandırılan Ahrar Fırkası'nın yanı sıra oldukça az sayıda bağımsız adayın katıldığı 1908 seçimlerini İttihat ve Terakki Cemiyeti, ezici bir çoğunlukla kazanmıştır. Prens Sabahattin ve yandaşlarından oluşan Ahrar Fırkası ise ancak

⁴⁶ DEMİR, Fevzi: "İzmir Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1991, Cilt 1, Sayı 1, (İzmir Sancağı), s. 156.

⁴⁷ 1876 tarihli Kanun-i Esasi metni için bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-ies%C3%A2s%C3%AE/> (E.T.: 17.12.2020).

⁴⁸ GÜNEŞ, İhsan: *Türk Parlamento Tarihi Cilt 1*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, (Parlamento Tarihi), s. 246; DEMİR, *İzmir Sancağı*, s. 157.

⁴⁹ KANSU, Aykut: *1908 Devrimi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 275.

⁵⁰ "Bu devlet nasıl kurtarılabilir?" sorusuna cevap aramak için örgütlenmiş Yeni Osmanlılar, en başından beri ikiye bölünmüş bir haldeydi. Muhalefet ve sürgün döneminde ortaya çıkmış olan bu bölünmüşlüğün bir tarafında liberaller vardı ve belli bir ölçüde adem-i merkeziyetçilikten ve dini, milli azınlıkların kısmen dahi olsa tanınmasından yanaydılar. Öte yanda ise milliyetçiler gitgide daha açık bir biçimde merkezi yönetim ve Türk egemenliği istiyordu. İkinci grubun elindeki araç İttihat ve Terakki Cemiyeti'di. Başlangıçta tahtın arkasında kendisini gizleyen bir güç olan Cemiyet, daha sonraları mutlak bir otorite talep eden pervasız bir taraf haline geldi. Liberaller ise kendi içlerinde çok sayıda gruba bölündüler ve fazla ömürlü olmayan bir dizi parti oluşturdular. Bunların içinde en önemlileri 1908 tarihinde kurulan liberal Ahrar Fırkası ve 1911 tarihli Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. LEWIS, Bernard: *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev.) TURNA, Boğaç Babür, 11. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2020, s. 288-290.

⁵¹ AHMAD, s. 53-54.

⁵² TANÖR, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 33. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 183.

⁵³ ARMAĞAN, *Türkiye'de Seçimler*, s. 58-59.

⁵⁴ AHMAD, Feroz / RUSTOW, Dankwart: "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1976, Sayı 4-5, s. 252; LEWIS, s. 289-290.

bir adayını Meclis'e sokabilmiştir. Adayların belirlenmesi ve oy verme işlemleri İttihatçıların yoğun baskısı altında gerçekleşmiştir. Bu durum, seçimlerin İttihat ve Terakki Cemiyeti lehine sonuçlanmasında önemli bir etken olarak görülmektedir.⁵⁵ 1908 seçimlerini Türkiye demokrasi tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olarak görmek mümkündür. Nitekim bu seçim ile birlikte halk ilk defa seçimlerde etkin bir rol üstlenmiş, birden fazla parti arasında seçim yaparak iradesini ortaya koyabilme fırsatını yakalamış ve modern demokrasi ile böylece tanışmıştır.

1908 seçimlerini halk -tüm sorunları seçimlerin çözeceğine dair inançlarından dolayı- kitlesel olarak coşkuyla karşılamıştır. Fakat seçim sonrası ortaya çıkan siyasal durum, özgürlük ve demokrasi ortamının yeni bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Tüm Osmanlılar için eşitlik ve hürriyet söylemi ile yola çıkan Cemiyet'in, meşrutiyetin ilanından hemen sonra Türkçü tarafını ortaya koyması, kendisinin seçtiği Türk veya Müslüman olmayan mebuslar ile arasının açılmasına sebep olmuş ve meşrutiyetin ilanı ile çözülmesi beklenen sorunlara bir de Cemiyet içi anlaşmazlıklar eklenmiştir.⁵⁶ Ayrıca Cemiyet'in devleti gözlerden uzak, on iki kişilik merkez komitesi aracılığıyla yönetmekte ısrarcı olması, halka dayalı bir teşkilat kurmasına engel olduğu gibi ülkede demokrasiden oldukça uzak bir idare şekli ortaya çıkarmıştır.⁵⁷ Öte yandan seçimlerden büyük bir hüsrana uğrayan Ahrar Fırkası, Cemiyet'in baskıcı tutumuna gittikçe öfke besleyen bir muhalefete dönüşmüştür. Fakat Cemiyet'in uğraşmak zorunda olduğu tek muhalefet odağı Ahrar Fırkası değildi. Bundan başka ulema ve tarikat şeyhlerinin alt tabakasından oluşan muhafazakâr dinci çevre Cemiyet'in mücadele etmesi gereken diğer bir muhalefet odağı olarak baş göstermişti. Jön Türkler'in Avrupalı politikaları ve laik yaklaşımına karşı gelen bu topluluk gerici isyanın fitilini ateşlemiş ve "Şeriat isteriz!" sloganıyla Türk tarih kayıtlarına "31 Mart Vakası" olarak geçen karşı devrim niteliğindeki ayaklanmayı başlatmıştır.⁵⁸ İsyana, İttihatçıların büyük kayıplar vermesine sebep olmuş, hadise üzerine Meclis'teki çoğunluğu elinde bulunduran Cemiyet, başkentten kaçmak zorunda kaldığı için Meclis'teki yeterli sayıyı kaybetmiştir. Ahrar Fırkası ise ilk günden isyanı destekleyerek Cemiyet aleyhtarı bir olaya dönüştürmeye çalışmıştır.⁵⁹ Zira Ahrarcılara göre seçim yolu ile sağlanamayan siyasal iktidarın el değiştirmesi ancak böyle bir hukuk dışı eylem ile mümkün olabilecekti. Ancak günlerce süren olaylar Ahrar Fırkası'nın tasarladığı hedefin oldukça uzağına düşmüş ve onlar da yaşanan yenilgiye ortak olarak asilerle birlikte suçlu sandalyesine oturtulmuşlardır.⁶⁰

Gerici isyan, hükümet ve Meclis'te ciddi bir zafiyet yaratmış ve bu boşluk padişahın tekrardan öne çıkmasına yaramıştır. İstibdat Dönemi'nin mimarı olan Abdülhamit'in tekrardan yükselişe geçmesine karşı olan Cemiyet'in Selanik'teki birlikleri, "Hareket Ordusu" adıyla İstanbul'da asayişiyeniden tesis etmek üzere askeri müdahalede bulunmuştur. Böylece kontrolü ve iktidarı ele geçiren ordu, partiler üstü bir söylem çizgisi ortaya koyarak ilk iş padişah değişikliği yoluna gitmiş ve meşrutiyet yanlısı Mehmet Reşat'ın tahta geçmesini sağlamıştır.⁶¹

İsyanın bastırılmasından itibaren 1912 yılına kadar ordu ve başkomutanı Mahmut Şevket Paşa, iktidarı ele geçirerek hukukun da üstünde yer aldı. Halka dayalı bir teşkilat olmaktan uzak ve resmi bir ideolojisi olmayan Cemiyet ise 31 Mart Vakası üzerine tam anlamıyla dağıldı.⁶² Kuşkusuz, ordunun yönetimi ele geçirmesi sadece Cemiyet'in değil, aynı zamanda ayaklanmanın Cemiyet aleyhtarı bir hal alması için çaba harcayan Ahrar Fırkası'nın da derin bir yara almasına sebep oldu. Nitekim Mahmut Şevket Paşa kontrolü ele geçirdikten hemen sonra, ayaklanmaya karışanların cezalandırılması amacıyla-

⁵⁵ TANÖR, s. 183.

⁵⁶ TANÖR, s. 183; DEMİR, *İzmir Sancağı*, s. 157.

⁵⁷ KARPAT, s. 86.

⁵⁸ ZÜRCHER, s. 121-122; LEWIS, s. 292.

⁵⁹ ZÜRCHER, s. 123.

⁶⁰ TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1*, 3. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, (Cilt 1), s. 148.

⁶¹ TANÖR, s. 189-190.

⁶² ZÜRCHER, s. 125.

la Divan-ı Harp meclislerinin kurulması için talimat vermiş; İttihat ve Terakki Cemiyeti ayaklanmadan asıl sorumlu olanların Ahrar Fırkası mebusları olduğunu iddia ederek bunların Divan-ı Harp Meclisi'nde yargılanmaları için yoğun bir çaba içerisine girmişlerdir. Ahrar Fırkası mensupları, kendilerini bekleyen sonun gelmesinden endişe ederek teker teker İstanbul'u terk etmiş, kalan birkaç mebus ise kendilerini temize çıkarmak için mücadele etmek zorunda kalmış, neticede ortada aslında Ahrar Fırkası diye bir şey kalmamıştı.⁶³

B. 1912 Seçimleri: Demokratik Seçim İlkelerinin Açık İhlali

31 Mart Vakası'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni huzursuz ettiği ve bazı yaralar almasına sebep olduğu kuşkusuzdur. Fakat Cemiyet, bu durumu kendisi açısından bir fırsata çevirerek en önemli muhalefet odağı olan Ahrar Fırkası'nı yok etmek için ayaklanmayı kullanmaktan geri kalmamış, hatta başarılı da olmuştur. Ahrar Fırkası'nın dağılmasıyla muhalefet sindirilmiş fakat ortadan tamamen kalkmamıştır. Cemiyet'in baskıcı yöntemleri, Cemiyet içi fikir ayrılıkları ve hükümetin başarısızlıkları, Cemiyet'in saygınlığını kaybetmesine yol açmış ve bu sayede muhalefet tekrardan can bulmuştur. Öte yandan İtalya'nın savaş ilan edip Afrika'daki son Osmanlı kalesi olan Trablusgarp'ı işgal etmesi, Hakkı Paşa'nın istifasına ve yerine Sait Paşa'nın sadaret makamına geçmesine sebep olmuş; bu durum halk arasında memnuniyetsizlikle karşılanmıştır.⁶⁴ Özetle Cemiyet'in, dağılmanın adeta eşliğinde olan imparatorluğun meşrutiyetle birlikte artan ve kronikleşmiş iç ve dış sorunlarına bir türlü çözüm üretememesi, özgürlük ve demokrasiyi ülkenin kurtuluşu için salt birer araç olarak görmesinden kaynaklanan tekelci ve Jakoben tutumu muhalefet cephesinin hızla şekillenmesine sebep olmuştur.⁶⁵ Tüm bu hadiseler neticesinde basın cephesinde entelektüel muhalifler, Meclis cephesinde ise Cemiyet'ten kopan mebuslar yavaş yavaş hatırı sayılır bir kitle oluşturarak partileşmeye başlamışlardır. Meclis içi partileşmenin en önemlisi ise 21 Kasım 1911'de kurulan, esasen İttihatçıların çeteciliğini ve komitacılığını önlemek ve iktidar tekelini kırmak amacına sahip olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur.⁶⁶ Böylece demokratik rejimlerin onsuz olmaz koşulu olan muhalefet partisi doğmuş ve çoğulculuk teorik olarak artık mümkün hale gelebilmiştir.

Ali Birinci'nin "İttihat ve Terakki'ye karşı çıkanlar" olarak nitelendirdiği Hürriyet ve İtilaf Fırkası, gayri mütecanis bir yapıdaydı. Başka bir ifadeyle bu parti, ideolojisi ne olursa olsun, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı olan neredeyse tüm grup, parti ve bireylerin bir araya gelmesinden oluşmaktaydı.⁶⁷ *Tunaya*'nın dikkat çekici tarifıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası "*Yönetime günden güne egemenliğini kormakta olan İttihat ve Terakki'nin karşısındaki muhalefet ırmaklarının döküldüğü bir göldür.*"⁶⁸ İtilafçıların bu heterojen yapısı, partinin kısa vadede etkili olmasının önüne geçememiştir. Öyle ki henüz kurulmuş olan bu parti, İstanbul mebusu Rıfat Paşa'nın Paris Büyükelçiliğine atanması üzerine 1911 yılında yapılan ara seçimleri bir oy farkla kazanmıştır.⁶⁹ Bu durum İtilafçıları sevindirdiği kadar, İttihatçıları büyük bir panik havasına sürüklemiştir. Zira özgürlük ve eşitlik söylemiyle yola çıkan İttihatçılar zamanla zora dayanan bir egemenlik haline gelmiş ve halkın istencini yansıtan bu sonucu hazmedememişlerdir. 1911 seçimleri, meşrutiyetin getirdiği liberal havayı dağıtması ve akışı değiştirmesi bakımından oldukça önemlidir. Zira bu tarihten sonra iktidar ve muhalefetin katılacağı tüm seçimler, parlamenter bir siyasal yarışma olmanın çok uzağında, adeta bir zorbalık havasına bürünecektir.⁷⁰

⁶³ KALUÇ, Şenol: "Osmanlı Ahrar Fırkası'nın Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sonu", *Liberte Düşünce Dergisi*, 2009, Sayı 54, s. 219-220.

⁶⁴ ZÜRCHER, s. 128.

⁶⁵ DEMİR, Fevzi: *Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, (Mebusan Seçimleri), s. 164-165.

⁶⁶ TANÖR, s. 198-199; TUNAYA, *Cilt 1*, s. 268.

⁶⁷ LEWIS, s. 300.

⁶⁸ TUNAYA, *Cilt 1*, s. 264-265.

⁶⁹ OLGUN, Kenan: "Osmanlı Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2012, Cilt 28, Sayı 82, (Ara Seçimler), s. 10.

⁷⁰ KARAMUSTAFAOĞLU, s. 105.

Gittikçe büyüyen muhalefetin karşısında Cemiyet, 1911 seçim sonuçlarından pay biçerek vakit harcamadan duruma müdahale etmesi gerektiğine karar verdi. Aksi halde 1908'den beri yegâne silahı olan Meclis üzerindeki hâkimiyetini kaybetmesi artık an meselesiydi. Zira yeni kurulmuş olan bir partinin, Cemiyet'in oldukça güçlü olduğu düşünülen başkentte seçimi kazanması, Fırka'nın örgütlenmesini tamamlaması halinde gireceği ilk genel seçimde iktidara gelme ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁷¹ Bu ihtimali göze alamayan Cemiyet, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarını ayaklar altına alma pahasına Meclis'in feshini kurgulamaya başladı. Fakat büyük bir titizlikle tezgâhlanmış olan bu planı fiiliyata geçirmek o kadar da kolay bir iş değildi. Zira Kanun-i Esasi'nin 35. maddesi buna büyük bir engeldi ve öncelikle bu maddenin değiştirilmesi gerekiyordu. 1876 Kanun-i Esasi'sinin anılan maddesi hükümet ile Meclis arasındaki bir anlaşmazlıkta hükümetin kararında ısrar etmesi ve Meclis'in bu kararı reddetmesi halinde padişahın Meclis'i feshedebileceğini öngörüyordu.⁷² 1909 yılında yapılan değişiklik ile madde şu şekilde değiştirildi:

“Hükümet ile meclis arasında bir anlaşmazlık çıktığında hükümet kendi görüşlerinde direnir, meclis ise iki defa üst üste bu görüşü reddederse, hükümet ya meclisin kararını kabul etmek ya da istifa etmek zorundadır. İstifa ettikleri takdirde, yeni hükümet bir öncekinin görüşünde direnir ve meclis yine buna karşı çıkarsa, padişah Heyet-i Ayanın onayını almak ve üç ay içerisinde seçim yapmak şartıyla meclisin feshine karar verebilir”.

Bu değişiklik ile yürütmenin asıl silahı olan fesih hakkı kısıtlandı ve parlamenter sistemin bir gereği olarak fesih yetkisi padişahın tek başına kullanamayacağı bir yetkiye dönüştü.⁷³

Cemiyet'in kendi eseri olan 1909 değişikliklerinin öngördüğü fesih mekanizmasının, 1876'daki biçimine geri döndürülmesi için Cemiyet kollarını sıvadı ve Sadrazam Mehmet Sait Paşa'ya bir Anayasa değişikliği önergesi (m. 7, 35) verdirdi. Fakat bu teşebbüs, Hürriyet ve İtilaf Fırkası tarafından doğal olarak pek hoş karşılanılmayarak *irtica-i siyaset* ve *Meşrutiyet-şikename* olarak görüldü.⁷⁴ Böylece muhalefet, toplantı yeter sayısına ulaşılmasını önlemek amacıyla *tıkac* veya *obstrüksiyon*⁷⁵ adı verilen bir yönetime başvurarak oylamaya katılmadı. Fakat Cemiyet'in vazgeçmeye hiç niyeti yoktu ve nihayet Meclis'in toplanmamasını iki kere üst üste “ret kararı” saydı ve İttihatçılar bu engeli de bertaraf etmeyi başardı.⁷⁶ Artık Kanun-i Esasi değişikliği önergesi Meclis'te görüşülebilirdi. On gün süren şiddetli tartışmaların neticesinde değişiklik için gerekli olan üçte ikilik çoğunluk elde edilememiş, güvensizlik olarak değerlendirilen muhalefetin tutumu üzerine Meclis feshedilmiştir.⁷⁷ Burada asıl dikkat çekici olan husus, İttihatçıların Meclis'in feshini tadilini istedikleri 35. maddeye dayanarak gerçekleştirilmesidir. Sonuç olarak İttihatçılar, hukuku araç kılarak kaybetmekten korktukları egemenliği zora dayalı yöntemlerle pekiştirmek için uygun zemini hazırlamış oldular.

18 Ocak 1912 tarihinde Meclis'in feshedilmesi üzerine yapılacak olan seçimlerde 1876 tarihli Kanun-i Esasi, 1908'de yasalaşan İntihab-ı Mebusan Kanunu ve Seçim Kanununun Tatbikine Dair Talimat uygulanmıştır. Kanun-i Esasi'nin seçimler ile ilgili olan 65. maddesi her 50.000 erkek nüfusa bir mebusun düşeceğine, 66. maddesi seçimlerin gizli yapılacağına, 67. maddesi mebusluk ve hükümet memuriyetinin tek bir kişide birleşmeyeceğine, 68. maddesi kimlerin mebus seçilemeyeceğine, 72.

⁷¹ DEMİR, *Mebusan Seçimleri*, s. 172.

⁷² OKUR, Mehmet: “II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1999, Sayı 11, s. 237.

⁷³ TANÖR, s. 195.

⁷⁴ BİRİNCİ, Ali: *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012, s. 115.

⁷⁵ Dr. Rıza Nur durumu şöyle anlatır: “... Benim aklıma bir çare gelmişti. O da Avrupa meclislerinde tatbik edilen ve obstrüksiyon denilen şeydi, fakat bu şimdiye kadar bizde ne tatbik edilmiş ne de kimsenin bildiği bir şeydi. Hemen Meclis'in kütüphanesine koştum ve orada mevcut Fransız Grande Encyclopedie'si namındaki muhit-il maarifin bu bahsini mütalaa ettim. İkdam gazetesi kütüphanesinde bu bahse dair bir iki eser buldum. Bu tetkikat neticesinde bizim için yegane halas çaresinin bunda olduğunu gördüm. Tıkac veya insidat-ı müzakere diye tercüme ettim”. Ayrıntılı bilgi için bkz. TUNAYA, *Cilt 1*, s. 276.

⁷⁶ TANÖR, s. 199-200.

⁷⁷ OKUR, s. 237.

maddesi ise seçimlerin dört yılda bir yapılacağına dair temel esaslar niteliğinde düzenlemeler getirmiştir.⁷⁸ Seçimlerin nasıl yapılacağına dair daha özel hükümler ise İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda yer almaktaydı. Kanun'a göre kaza belediye reisi, muhtarlar, imam, haham ve papazların sorumluluğunda *defatir-i esasi* adı verilen seçmen listesinin oluşturulması gerekiyordu. Seçmen listesine yirmi beş yaşını bitirmiş olan, iflas durumunda olmayan, medeni haklardan mahrum olmayan, *devlete az çok vergi veren*⁷⁹ Osmanlı uyruklarından erkekler kaydedilebilecekti. *Heyet-i Teftişîye*⁸⁰ tarafından gönderilen bir görevli başkanlığında imam, papaz ve iki nahiye meclisi üyesinden oluşan sandık kurulu ise oy verilmesi ve sayımını denetleyecekti. *Müntehib-i evveller* üç yüz beş yüz kişilik gruplar halinde belirlenen yerde ve zamanda oy vereceklerdi. Belirlenen *müntehib-i sani* sayısı kadar aday isimlerin yazıldığı pusulalarla sandık başına gelen seçmenler, oylarını kullanacaktı. Kazanan *müntehib-i saniler* ise kaza merkezlerinde belirlenen yerde mebusları seçmek üzere oy vereceklerdi.⁸¹ Öte yandan İntihab-ı Mebusan Kanunu, seçimlerin kaza ve nahiye merkezlerinde yapılmasını öngörmüştü. Devletin pek çok yerinde henüz nahiye merkezlerinin kurulmamış olması nedeniyle hükümet, Seçim Kanununun Tatbikine Dair Talimat yayınlayarak Kanun'daki bu eksikliğin giderilmesi yoluna gitti.⁸² Fakat dönemin seçim kanununda yer alan bu belirsizlik ve boşluklar birçok sorunun baş göstermesine sebep olmuş, Cemiyet iktidarda olmanın avantajlarını kullanarak bu boşluk ve belirsizlikleri kendi yararına kullanmış ve seçim çevrelerini partizan amaçlarla düzenlemiştir.

1912 baharında kendine özgü koşullara sahip olan yeni bir seçim dönemine girildi. Seçimlere İttihat ve Terakki Cemiyeti ile adeta bir muhalefet partileri koalisyonu haline gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası katıldı.⁸³ Bu dönemde, bir taraftan Osmanlı-İtalya savaşı, diğer taraftan 31 Mart Vakası nedeniyle ilan edilen sıkıyönetimin hala devam ediyor olması halkı yeterince huzursuz etmekteydi. Bir de buna İttihatçı-İtilafçı cepheleşmesinin eklenmesi ülkeyi derin bir açmaza sürüklemiş ve ülkede tam anlamıyla kaotik bir ortam baş göstermiştir. Nitekim bu dönemde iktidar ve muhalefet, sahip oldukları tüm olanakları seçim meydanlarına sürmekten geri kalmıyor, birbirlerinin mebus adaylarına sözlü, yazılı ve hatta filli saldırılarda bulunmayı meşru kabul ediyorlardı.⁸⁴ Bu dönemde İtilafçılar, geleneksel doğu toplumlarını aksiyona sürüklemeye yönelik en etkili araç olan dini kullanarak Jönler olarak adlandırdıkları İttihatçıların halkı dinsizleştireceklerini iddia ediyorlardı.⁸⁵ Öyle ki İtilafçıların seçim propagandası olarak işlediği en ilginç tema, Kanun-i Esasi değişikliği ile ilgili olandır. İttihat ve Terakki'nin Meclis'e değiştirilmesi teklifiyle getirdiği 7. ve 35. maddeleri İtilafçılar halka şu şekilde anlatmışlardır: "(...) 35. madde nedir bilir misiniz? 35. madde demek oruçla namaz demektir. Oruç otuz gün, namaz da beş vakit, etti 35. madde!"⁸⁶ Fakat bürokrasi desteğine ve güçlü bir örgütlenmeye sahip Cemiyet, muhalefetin tüm seçim çalışmalarını etkisiz hale getirmek için türlü türlü yöntemlere başvurmuş, özellikle İtilafçı basına karşı adeta savaş başlatmıştır. İtilafçı gazeteler "zihinleri karıştırıcı yayın yapmaları" gerekçesiyle birbiri ardına kapatılmış; muhalefetin seçim broşürleri ve bildirileri ise "yıkıcı ve zararlı" bulunarak Divan-ı Harb-i Örfi kararıyla toplattırılmıştır.⁸⁷ Öte yandan Cemiyet,

⁷⁸ ERASLAN, Cezmi / OLGUN, Kenan: *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 70-71.

⁷⁹ Bu şart o zaman bile eleştirilmiştir. Esasiye Hukuku Hocası Celaleddin Arif Bey şöyle demektedir: "... fakat fikrimizce bu selahiyeti yalnız vergi verenlere hasrettirmemelidir. Böyle bir vazifei mühimmenin yalnız vergi verenlere inhisar ettirilmesi caiz midir?". Bkz. ARMAĞAN, *Türkiye'de Seçimler*, s. 60.

⁸⁰ Belediye reisinin başkanlığında, belediye meclis üyeleri arasından seçilenlerden oluşan Heyet-i Teftişîye, kazada seçim işlemlerini yürütmek ve denetlemekle görevlidir. Bkz. AKSOY, Volkan: "Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Trabzon'da 1912 Seçimleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2017, Cilt 12, Sayı 23, s. 165.

⁸¹ DEMİR, *İzmir Sancağı*, s. 164.

⁸² ERASLAN / OLGUN, s. 72.

⁸³ Osmanlı Demokrat Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ve Ahali Fırkası Hürriyet ve İtilaf Fırkasının listesinden seçime katılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. BİRİNCİ, s. 47-49.

⁸⁴ GÜNEŞ, İhsan: "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", *Belleten*, 1992, Cilt 56, Sayı 216, (1912 Seçimleri ve Eskişehir), s. 469.

⁸⁵ ERASLAN / OLGUN, s. 106-107; GÜNEŞ, *1912 Seçimleri ve Eskişehir*, s. 471-472.

⁸⁶ TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 3, 4*, Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 494.

⁸⁷ DEMİR, *Mebusan Seçimleri*, s. 267.

iktidarda olmanın avantajlarını kullanarak seçim kararı alındıktan hemen sonra kabinede bir dizi değişiklikler yapmış, geçici kanunlar çıkararak muhalefeti olabildiğince engellemiş ve hatta seçim öncesi idari kadrolarda değişiklikler yaparak bazı sancakların kaymakamlarını dahi değiştirmişlerdir.⁸⁸ Özellikle Trabzon valisinin İttihatçılara seçimi kazandırma vaadiyle atanmış olması bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir. Nitekim atanan vali adeta bir partizan gibi hareket ederek seçim sandıklarının başına oturmuş ve İttihatçı adayların seçilmesine yönelik seçmenler üzerinde baskı kurmuştur. Yine Giresun'da kaymakam ve komiserin bir grup İttihatçı ile bir araya gelerek halkı tehdit ve darp etmeleri ve benzer hadiselerin Ordu ve Gümüşhane'de de yaşanması, devlet görevlilerinin seçime açık müdahalesinin somut örneklerindedir.⁸⁹ Askerler de yine benzer bir biçimde Cemiyet lehine seçimlere müdahale etmiş; tüm şikâyetlere rağmen bu tutumlarına engel olunamamıştır. Diğer taraftan Cemiyet'in başkaları adına ve kendi menfaatine oy kullanması, seçim yolsuzluklarını ayyuka çıkartan en çarpıcı hadiselerden olmuştur.⁹⁰ Özetle söylemek gerekirse, bu seçimlerde halkın istenci yok sayılarak demokratik seçimlerin en önemli parametrelerinden biri olan katılımçılık vasfı geri plana itilmiş ve dönemin demokratik rejim söylemi, zora dayalı egemenlik anlayışının salt biçimsel bir sembolü haline gelmiştir.

Bir diğer dikkat çekici hadise ise seçimler esnasında alınan güvenlik önlemlerine ilişkindir. Seçimler sırasında iktidar ve muhalefet cepheleşmesinin şiddeti, seçim güvenliğine daha fazla önem verilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiş fakat tek yanlı bir biçimde alınan bu önlemler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin daha geniş bir açılım sağlamasına yönelik olmuş ve iktidara hizmet etmiştir.⁹¹ Böylece Hürriyet ve İtilaf Fırkası sadece Cemiyet'e karşı değil, bütün devlet teşkilatına karşı seçim mücadelesini eşit olmayan koşullarda yürütmek zorunda kalmıştır.⁹²

Seçimlerin sonuçlarına o güne kadar görülmemiş itirazlar yapılmıştır. Hükümet, şikâyet konusu hadiseleri araştıracağı yerde geçiştirerek üstü kapalı bir biçimde bu itirazları incelemeyi reddetmiştir.⁹³ Böylece seçim öncesi, seçim sırası ve seçim sonrasında yaşanan uygunsuzluklar giderilmediği gibi bu seçimlerin hukuka uygun olup olmadığının denetimi de sağlanamamıştır. Zira şikâyetler, Cemiyet'in elinde olan Meclis tarafından incelenmiş ve bu incelemeye Meclis'in siyasi tercihleri karışmıştır. Her ne kadar bu şikâyetler sonuçsuz kalmış olsa da seçimlerin nasıl bir ortamda gerçekleştiğini anlamak bakımından dikkate değer niteliktedir.

Bu seçimler, İttihat ve Terakki'nin bir yöntem veya araç olarak hukukun yanında şiddet unsurunu kullanması açısından oldukça önemlidir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası mebus adayı olan Rıza Tevfik'in seçim bölgesi Gümüşhane'de İttihatçılar tarafından dövülmesi, bu seçimlerin Türk siyasi hayatında "sopalı ve dayaklı seçimler" olarak adlandırılmasına neden olan ilk hadisedir. Diğer taraftan sadece mebus adayları değil aynı zamanda seçmen de bu durumdan nasibini almıştır. Zira yeni tanıştıkları bir kavram olan seçime karşı halk tecrübesizdi ve henüz seçim olgunluğuna erişememiş toplumu her türlü vasıta ile birbirine karşı kıskırtmak çok da zor değildi. Nitekim İttihat ve Terakki'nin milliyetçi ve Türkçü bir program izlemesi, Türk ve Müslüman olmayan unsurların İtilafçıların etrafında toplanmalarına ve cepheleşmelerine sebep olmuş, bu iki cephe arasında uzlaşma ise artık imkânsız bir hal almış ve toplumsal olaylar baş göstermiştir.⁹⁴ Sonuç olarak kendine özgü özellik ve dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda 1912 seçimlerinin serbest ve dürüst bir ortamda gerçekleşmediği kuşkusuzdur.

⁸⁸ OLGUN, Kenan: "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı", *Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2004, Sayı 39, (İzmit Sancağı), s. 152.

⁸⁹ EMİROĞLU, Kudret: "Trabzon'da Sopalı Seçimler", *Tarih ve Toplum*, 1992, Cilt 17, Sayı 97, s. 44.

⁹⁰ BİRİNCİ, s. 164-165.

⁹¹ GÜNEŞ, *Parlamento Tarihi*, s. 261.

⁹² BİRİNCİ, s. 154.

⁹³ GÜNEŞ, *Parlamento Tarihi*, s. 262.

⁹⁴ ARMAĞAN, *Türkiye'de Seçimler*, s. 62.

İttihatçıların yoğun baskısı altında gerçekleştirilen bu seçimlerin neticesinde 264 İttihatçı mebus Meclis'e girerken, muhalefet sadece 6 sandalyede kalabilmiştir.⁹⁵ Cemiyet Meclis'in ezici çoğunluğunu elinde bulundurmasına rağmen iktidar olmuş, fakat Meclis dışı güçlerin etkisinde kaldığı için muktedir olamamıştır.⁹⁶ Meşrutiyetin en çok suçlanan ve kanunsuz sayılan 1912 seçimlerinde sosyal ve ekonomik koşullar seçme ve seçilme hakkını kısımla beraber seçimlerin genelliğini de daraltmıştır. Zira iki dereceli gerçekleştirilen bu seçimde halk seçimlerde aktif bir rol oynayamamış, seçme ve seçilme hakkı yalnızca erkeklere tanınarak kadınlar sistem dışına itilmiştir.

Kısıtlı oyun bir türü olan kadınlara o y hakkının tanınmaması, 20. yüzyılın yarısına değin pek çok batı ülkesinde uygulanmış olan ve siyasetin salt erkeklere özgü bir eylem sayılmasından kaynaklanan zihniyetin bir ürünüdür. Günümüzde artık hiçbir değeri kalmamış bu antidemokratik uygulama ABD'de 1918 yılında, Fransa'da De Gaulle'nin girişimleriyle 1944 yılında, İsviçre'de ise 1977 yılında terkedilmiştir.⁹⁷ Bu mukayeseden sonra, dönemin iç ve dış dinamikleri bir arada değerlendirildiğinde demokratik anlayış ve kurumlarla henüz tanışmış ve ataerkil bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın kadınlara oy hakkı tanınmasını beklemek, dönemin realitesini görmezden gelen eksik incelemenin bir ürünü olacaktır. Öte taraftan seçme hakkına sahip olabilmek için "devlete az çok vergi vermek" şartı dönemin seçim yasasında yer almış ve Meclis'te tartışma konusu haline gelmiş servete bağlı kısıtlı oy uygulamasının bir başka türüdür. Varlıklı sınıfların seçme ve seçilmeyi kendi tekellerinde kabul etmelerinden kaynaklanan bu uygulamanın en tipik olanları ABD'de 1964 yılına değin uygulanan "Polltax" sistemidir. Asıl amacı siyahilerin seçmen olabilmesini engellemek olan bu sisteme göre bazı eyaletlerde oy kullanabilmek, 1 ila 5 dolar arası vergi ödemeye bağlanmıştır.⁹⁸ Servet sahibi olmayanların yöneticileri seçmemesi gerektiği anlayışına dayanan ve ekonomik gücün aynı zamanda siyasi gücü de beraberinde getirdiği fikrine sahip olan bu antidemokratik uygulama bazı belirsizlikleri beraberinde getirmiş ve uygulayıcılar üzerinde kararsızlık yaratmıştır. Nitekim ne Kanun-i Esasi'de ne de dönemin seçim yasasında bu verginin adı açıkça belirtilmiştir.⁹⁹ Kısıtlı oyun en eski türü olan servete bağlı oy uygulaması I. ve II. Meşrutiyet Dönemleri'nde devam etmiş, seçim kanunlarında 1924 yılında yapılan değişiklikle birlikte servete bağlı oy uygulaması kaldırılarak erkek seçmen çerçevesi önemli ölçüde genişletilmiştir.¹⁰⁰ Ardından kadınlara da seçme hakkının tanınması ile Türkiye'de genel oy ilkesinin tümüyle yerleşmesi 1934 yılını bulmuştur. Böylece oy hakkının kapsamı genişletilerek seçim işlemlerinin katılımcı vasfı artırılmış ve seçimler daha demokratik bir içeriğe kavuşmuştur.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Halkın egemenliği anlayışına dayanan ve en meşru yönetim biçimi olarak kabul edilen demokrasi süreç içerisinde tedrici bir gelişim göstermiş; demokrasinin en ideal şekli olan doğrudan demokrasinin günümüz koşullarında uygulama imkânının bulunmaması, temsil mekanizmasını pratik bir zorunluluk haline getirmiştir. Teokratik ve monarşik bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın temsil mekanizmasını işletmek suretiyle seçimler ile tanışması ve halkın bu sürece etkin bir biçimde dâhil olması ise II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra olmuştur. 1908 yılında gerçekleştirilen ilk genel seçimler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mutlak zaferiyle nihayete ermiş, muhalefet ise ancak tek bir adayını Meclis'e sokabilmiştir. Seçim sonrası Meclis'teki ezici çoğunluğu elinde bulunduran Cemiyet, muhalefet odaklarından çıkacak tek bir sese dahi tahammül edemez olmuş ve bir sonraki seçimde mutlak iktidarını kaybetme korkusuyla her türlü yonteme başvurmaktan geri kalmamıştır. Bilhassa iktidar tekeli kır-

⁹⁵ TANÖR, s. 200.

⁹⁶ OLGUN, Kenan: "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt 27, Sayı 79, (Genel Seçim Uygulamaları), s. 7.

⁹⁷ TEZİÇ, s. 244; DEMİREL, s. 58-59.

⁹⁸ TEZİÇ, s. 243; DEMİREL, s. 57.

⁹⁹ GÜNEŞ, *Parlamento Tarihi*, s. 251.

¹⁰⁰ GÜVEYİ, s. 40.

mak amacıyla kurulmuş olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın 1911 ara seçimlerinde kazandığı zafer, Cemiyet'in antidemokratik eylem planını devreye sokmasında muharrik güce sahip olmuştur. Demokrasilerin "seçimle gelen seçimle gider" düsturunu içselleştiremeyen ve henüz seçim olgunluğuna erişememiş olan Cemiyet, mutlak iktidarını pekiştirmek için Meclis'in feshini kurgulayıp hayata geçirmiş, iktidarı elinde bulundurmanın avantajlarını kullanarak geçici kanunlar çıkartıp kilit idari kadrolarda bir takım değişiklikler yapmış, dönemin anayasası ve seçim kanunlarında koruma altına alınmış olan siyasal hak ve özgürlüklere oldukça sert sınırlandırmalar getirmiş ve 1912 seçimleri için kendisi lehine uygun zemini yaratmıştır. Demokrasi, özgürlük ve eşitlik söylemleriyle yola çıkan Cemiyet'in süreç içerisinde programını değiştirerek tekelci ve Jakoben bir tutum izlemesi, gerektiğinde demokratik olan tüm mekanizmalar ile temel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırması ve tüm bunları yaparken "ülkenin çıkarlarını" öne sürerek eylemlerini haklı ve meşru göstermesi yeni bir istibdat döneminin habercisi olmuştur. Öte yandan Cemiyet'in Osmanlılık fikrini bir araç olarak kullanarak Türkçülük üzerine bir aksiyon izlemesi etnik, dinsel ve dilsel anlamda heterojen bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunun kendi içerisinde cepheleşmesine sebep olmuştur. Böylece seçim öncesi süreç fesada uğratılmış gerek muhalefetin mebus adaylarına gerekse seçmene yönelen baskıcı ve zora dayalı uygulamalar 1912 seçimlerinde ayyuka çıkmış ve "dayaklı ve sopalı seçimler" in demokrasi tarihindeki yerini almasına sebep olmuştur.

İktidarın bir yöntem olarak şiddet unsurunu kullanması bakımından oldukça dikkat çekici olan bu seçimlerin baskıdan uzak, özgürlükçü ve demokratik bir ortamda gerçekleştiğini söylemek oldukça güçtür. Zira Cemiyet, seçmenin sandık başında adil ve özgür bir biçimde oy kullanma hakkını gerek hukuki gerekse fiziki anlamda temin edememiş; seçmenin düşünce, kanaat özgürlüğü ile ifade özgürlüğünü kısıtlamıştır. Öte yandan muhalefetin eşit şartlarda siyasi faaliyette bulunma hakkı elinden alınmış, Anayasa tarafından koruma altına alınan toplantı yapma özgürlüğü fiilen kullandırılmamış ve muhalefet yanlısı basın susturulmuştur. Seçim kapsamında ortaya çıkan uygunsuzluklar giderilmediği gibi seçim uyuşmazlıkları adil ve objektif bir şekilde çözümlenmemiştir. Özetle Cemiyet, muhalefetin hukuka dayalı iktidar olmasını engellemek amacıyla oy hakkını zedeleyici her türlü yola başvurmaktan geri kalmamıştır. Halkın özgür ve serbest rızasından yoksun olan bu seçimlerin meşruiyeti günümüzde dahi enine boyuna tartışılmaktadır. Zira Türk siyasal hayatında etki derecesi oldukça yüksek olan bu seçimler, "ülkenin siyasal bütünlüğü ve üstün çıkarları" söz konusu olduğunda ve "gerektiğinde" demokratik yöntemlerden vazgeçmeyi meşru kabul eden ve haklılaştıran kötü bir örnek olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz / RUSTOW, Dankwart: “İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler: 1908-1918”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1976, Sayı 4-5, s. 245-284.
- AHMAD, Feroz: *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, (Çev.) KARADELİ, Sedat Cem, 6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.
- AKSOY, Volkan: “Yeni Bilgi ve Belgeler Işığında Trabzon’da 1912 Seçimleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2017, Cilt 12, Sayı 23, s. 163-196.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz: “Temsili Demokrasinin ‘Seçim’ Ayağı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2005, Sayı 60, s. 71-96.
- ARMAĞAN, Servet: “Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri”, *Armağan: Kanun-i Esasi’nin 100. Yılı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978 (Memleketimizde Seçimler).
- ARMAĞAN, Servet: “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 1967, Cilt 33, Sayı 3-4, s. 45-100 (Türkiye’de Seçimler).
- BİRİNCİ, Ali: *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.
- DEMİR, Fevzi: “İzmir Sancağı’nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1991, Cilt 1, Sayı 1, s. 155-182 (İzmir Sancağı).
- DEMİR, Fevzi: *Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007 (Mebusan Seçimleri).
- DEMİREL, Duygu: “Oy Deyip Geçmeyin”, *Hukuk Gündemi*, 2007, Sayı 8, s. 57-61.
- EMİROĞLU, Kudret: “Trabzon’da Sopalı Seçimler”, *Tarih ve Toplum*, 1992, Cilt 17, Sayı 97, s. 41-46.
- ERASLAN, Cezmi / OLGUN, Kenan: *Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2006.
- GÜNEŞ, İhsan: “1912 Seçimleri ve Eskişehir’de Meydana Gelen Olaylar”, *Bellekten*, 1992, Cilt 56, Sayı 216, s. 459-482 (1912 Seçimleri ve Eskişehir).
- GÜNEŞ, İhsan: *Türk Parlamento Tarihi Cilt 1*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1997 (Parlamento Tarihi).
- GÜVEYİ, Ümit: *Demokratik Devlet İlkesi Çerçevesinde Seçimlerin Yönetimi ve Denetimi*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, 2013.
- KALUÇ, Şenol: “Osmanlı Ahrar Fırkası’nın Kuruluşu, Faaliyetleri ve Sonu”, *Liberte Düşünce Dergisi*, 2009, Sayı 54, s. 191-227.
- KANSU, Aykut: *1908 Devrimi*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- KAPANİ, Münci: *Politika Bilimine Giriş*, 15. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.
- KARAL, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi 8. Cilt: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tunçer: *Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1970.
- KARPAT, Kemal: *Kısa Türkiye Tarihi*, 9. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.
- LEWIS, Bernard: *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Çev.) TURNA, Boğaç Babür, 11. Baskı, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2020.
- OKUR, Mehmet: “II. Meşrutiyet Dönemi Siyasi Partileri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1999, Sayı 11, s. 225-238.

- OLGUN, Kenan: “II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 2004, Sayı 39, s. 139-154.
- OLGUN, Kenan: “Osmanlı Mebusanı’nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2012, Cilt 28, Sayı 82, s. 1-24.
- OLGUN, Kenan: “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2011, Cilt 27, Sayı 79, s. 1-36.
- ÖZBUDUN, Ergun: *Türk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.
- ROUSSEAU, Jean Jacques: *Toplum Sözleşmesi*, (Çev.) TİMUÇİN, Ali, 2. Baskı, Bulut Yayınları, İstanbul, 2019.
- SARTORI, Giovanni: *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev.) KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer / TURHAN, Mehmet, 1. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996.
- SEZEN, Saim: *Seçim ve Demokrasi*, 1. Baskı, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994.
- TANÖR, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, 33. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2020.
- TEZİÇ, Erdoğan: *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 1*, 3. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988 (Cilt 1).
- TUNAYA, Tarık Zafer: *Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt 3*, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- ZÜRCHER, Erik Jan: *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, (Çev.) SANER, Yasemin, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2020.